

Таку позицію займає, зокрема, І.В.Головань, який піддає критиці саму можливість „начебто аналізу цього начебто явища” „з серйозною міною” „людьми, які вважають себе науковцями”, і приходить до низки висновків, зокрема про „ілюзорність рейдерства”, про неможливість вважати цей термін науковим і про шкідливість досліджень рейдерства [1].

Слід зазначити, що така постановка питання є унікальною і, попри деякі особливості лексики роботи І.В.Голованя, треба подякувати авторові за можливість вступити в дискусію з цього питання.

Отже, цю статтю присвячено обґрунтуванню тез щодо реальності рейдерства як певного феномену щодо можливості дослідження його засобами правової науки, а також - щодо необхідності такого дослідження.

Рейдерство як феномен реальності. І.В.Головань пише про ілюзорність рейдерства як суспільного явища [1]. Утім, численні повідомлення про акти рейдерства є свідченням повсюдного поширення певних підходів до ведення господарських конфліктів. Для більшості авторів, які пишуть про рейдерство, це не „модний термін” і не „зручна ширма” (як його називає І.В.Головань), це - актуальна проблема, оскільки вони стикалися з цим явищем в реальності.

На думку І.В. Голованя, рейдерство можна звести до діянь, передбачених наявними статтями КК України і цим вичерпати проблему. Утім, кожний конкретний рейд не зводиться (а подекуди - не доходить) до вчинення злочинів: - це система, що постає як низка тактичних операцій, спрямованих на розв’язання завдань, підпорядкованих одній кінцевій меті та вчинених із використанням характерних прийомів, які включають дії, що із правової точки зору можуть бути законними правочинами (купівля-продаж акцій без психологічного тиску), законними діями (збір відкритої інформації про товариство), зловживанням правами (подання позову виключно з метою отримати ухвалу про його забезпечення); оспорюваними правочинами (при перепродажу майна загарбаного товариства); адміністративними правопорушеннями (зокрема у сфері обліку прав власності на акції), і, нарешті, - злочинами (підробка документів, прийняття завідомо неправосудного рішення, дача хабара за порушення кримінальної справи та ін.) [2, 159]. Саме, вчиняючи ці дії у комплексі, рейдеру вдається використовувати приховані в недосконалому законодавстві можливості віддаленого впливу на підприємство-жертву.

Дійсно, з точки зору слідчого інтерес представляють лише кримінальні епізоди конкретного рейду. Утім, рейдерство, як було показано вище, не зводиться лише до кримінальних епізодів, так само, як право не зводиться до кримінального права, а поняття „юрис” не дорівнює поняттю „слідчий”.

Рейдерство є складним феноменом, але складність не означає ілюзорності. Рейдерство це особливі господарські конфлікти (часто - корпоративні), які мають специфічні риси,³ причому такого роду конфлікти довгий час були невідомі в Україні⁴.

Саме неможливість втиснути новий складний феномен у межі вже наявних понять і викликала необхідність окреслити його новим терміном, нехай і запозиченим.

³ Одне з визначень поняття рейдерства наводиться нижче.

⁴ Рейд, у всіх його різновидах, фактично заповнив нішу між звичайним господарським спором і звичайним загарбанням чужого майна, яке робиться без обґрунтування своїх дій посиланням на закон.

А.В. Смітюх,
канд. юрид. наук, доцент, Одеський національний
університет ім.І.І.Мечникова

РЕЙДЕРСТВО - МОДНИЙ ТЕРМІН ЧИ АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Рейдерство як специфічне явище сучасного життя є важливою та вагомою складовою розвитку або гальмування суспільних відносин будь-якого рівня. Тому дослідження даної теми представляється особливо актуальним на сучасному етапі.

Вже не перший рік в Україні поширені специфічні методики ведення господарських конфліктів, що отримали узагальнюючу назву „рейдерства”. Майже одразу ці методики стали пригортати увагу як юристів-практиків, так і теоретиків, які у своїх статтях намагалися визначити сутність цього явища і засоби боротьби з ним.

Утім зустрічається також думка про те, що дослідження рейдерства є не просто некорисним, але й шкідливим.

Рейдерство як правове і наукове поняття. На думку І.В.Голованя, термін рейдерство в жодному разі не можна вважати правовим і науковим, тому йому слід залишити природну сферу застосування - журналістику і досліджувати його в межах „специфічних філологічних дисциплін” [1]. Утім, слід констатувати, що усвідомлення рейдерства юридичною спільнотою вже давно перебуває на рівні значно вищому за рівень журналістських репортажів. Так, сам І.В.Головань наводить у своїй роботі посилання на 4 статті, опубліковані у виданнях, акредитованих ВАК („Вісник господарського судочинства”, „Юридичний Вісник України”). Подібні публікації можна знайти також у журналі „Підприємництво, господарство і право”, „Юридичний журнал”, газеті „Юридична практика”. Журнал „Юридичний радник” повністю присвятив проблематиці рейдерства 2 номери (Юридичний радник. - 2007. - №2; Юридичний радник. - 2008. - №2).

На нашу думку, це природно. Інтерес юристів до рейдерства пов'язаний з тим, що це не просто феномен, а феномен саме *правового* життя. „Правове життя”, як концепція, запропонована А.В.Малько, повстає як сукупність всіх форм юридичного буття суспільства, що включає, серед іншого, неупорядковані процеси і певні випадкові факти, охоплюючи комплекс усіх правових явищ як позитивних (права, свободи, механізм правового регулювання, правомірні дії, відносини і їх результати, правосвідомість і права культура, юридична наука та освіта), так і негативних (злочини, правопорушення, юридичні помилки, кримінальні структури, деформація правосвідомості) [3, с. 34-36].

Розвиваючи ці положення, А.С. Михайлов зазначає, що правове життя, це фактично - вся юридична дійсність, при цьому організацію правового життя, усунення з нього негативних явищ (правопорушень, зловживань, інших „злочинок юридичних пухлин”) покликана забезпечувати правова система - нормативно упорядкована складова частина правового життя [4, с. 25].

Також слід враховувати запропоноване С.С.Алексєєвим поняття правових ситуацій, як ситуацій, що вимагають правового вирішення, як складних життєвих обставин, певних „поворотів” у справах, як правило - конфліктів, або положень у відносинах, що загрожують конфліктами [5, с. 257]. Саме такі правові ситуації складають за С.С.Алексєєвим підгрунтя правової матерії.

Рейдерство представляє собою комплекс дій учасника господарських відносин, які створюють складну правову ситуацію, описується всіма його дослідниками саме в юридичних термінах і майже завжди характеризується негативно. І.В.Головань із приводу рейдерства зазначає, що „ні законодавцю, ні слідству, ні суду немає діла до того, які сленгові слова та вирази використовує для визначення цієї протиправної дії злочинне середовище та й широкий загал теж... для належної правової оцінки дій чи бездіяльності учасників корпоративного конфлікту вирішальне значення має не зміст діянь, а їх правомірність” [1]. Звісно, „рейдерство” не є законодавчим терміном, більш того, визначати термін „рейдерство” законодавчо, у тому числі - через введення до Кримінального кодексу України такого складу, як „рейдерство” немає сенсу [6, с. 101].

Так само, невірно використовувати термін „рейдерство” для надання належної правової оцінки дій чи бездіяльності учасників господарського (зокрема - корпоративного) конфлікту, в тому числі - у суді: як вже зазначалося вище, окремі дії, необхідні для здійснення рейду завжди мають різну юридичну природу, причому можливі ситуації, за яких рейд взагалі не супроводжується вчиненням злочину та навіть правопорушеннями (такі, рідкі в Україні ситуації позначаються усталеним терміном „біле рейдерство”).

Утім, далеко не всі юридичні наукові терміни визначаються законодавством та/або використовуються для надання правової оцінки певних дій (наприклад, поняття „правова робота”, „правова ситуація” і безліч інших). Через використання терміну „рейдерство” (причому бажано - із зазначенням виду рейдерства згідно однієї з поширених класифікацій) можна позначити правові ситуації специфічних господарських конфліктів (у тому числі - корпоративних), які мають певні спільні ознаки і **розвиваються за особливою внутрішньою логікою** із тим, щоб визначити, який набір дій вчинить, скоріше за все, той чи інший учасник такого конфлікту і які правопорушення він, можливо, вчинить. Розуміння логіки дій рейдера, у свою чергу, дозволяє вдосконалювати приписи законодавства, усуваючи приховані в ньому можливості віддаленого впливу на підприємство-жертву.

Можна стверджувати, що рейдерство є складним явищем - частиною правового життя (але не правової системи) сучасної України. Завданням науки є дослідження навколишнього світу. Так само, завданням правової науки не обмежуються дослідженням правової системи: її об'єктом можуть бути всі правові явища як негативні (згадаємо кримінологію), так і позитивні (згадаємо юридичну деонтологію). Отже, рейдерство, як таке може бути об'єктом наукового дослідження поряд з іншими подібними (і відмінними від нього) явищами правового життя.⁵

Так, наприклад, автором цієї статті запропоноване визначення поняття рейдерства як дій, що спрямовані на набуття певною особою прав на майно, або контролю над суб'єктом господарювання без згоди власника, або особи, яка здійснює контроль над суб'єктом господарювання, що відбувається у ході спланованого конфлікту відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування та мотивацію - дійсні чи удавані та реалізується із додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом процедур [6, с. 99].

Саме одночасна наявність всіх викладених у визначенні ознак відрізняє, на нашу думку, рейдерство від юридично немотивованого загарбання, від звичайного господарського конфлікту та від добровільного переходу права власності, або корпоративного контролю і об'єднує різні види рейдерства.

Звісно, дослідження рейдерства не зводиться до визначення його поняття, наведене вище визначення поняття рейдерства не є єдиним, що існує, до того ж воно може і повинно стати об'єктом обґрунтованої критики, але в даному випадку йдеться про саму *можливість* надати рейдерству наукове юридичне визначення.

Необхідність наукового дослідження рейдерства. На думку І.В. Голованя, активне обговорення проблеми рейдерства, поступове введення цього терміну в науковий обіг та надання йому рангу юридичного терміну вигідне самим так званим рейдерам, тобто особам, що протиправними діями набувають контроль над активами і фінансовими потоками господарюючих суб'єктів, причому виділяє науковців, які пишуть роботи щодо рейдерства в окрему „про-рейдерську” групу суб'єктів [1].

З цим не можна погодитися.

В ідеальній для рейдера ситуації керівництво підприємства-жертви не розуміє внутрішньої логіки вчинків рейдера, сприймає їх фрагментарно і не робить дій на випередження - саме тоді ефективність рейдера, який стає, фактично, єдиною

⁵Так само, як, наприклад, „правова робота” - правове явище, є складовою правового життя, але не правової системи, і, як таке, стає об'єктом досліджень (у тому числі - дисертаційних) і дістає наукових визначень, див., наприклад, Головань І.В. Правова робота і захист прав підприємств. - Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2003. - 168 с.

активною стороною у спланованому і розіграному ним конфлікті, є майже надприродною. Але так може поводитися лише керівництво, яке нічого не знає про актуальні рейдерські практики.

Як зазначав суддя Верховного Суду США Луї Д.Бранде, сонячне світло є найкращою дезінфекцією. Саме широке обговорення й аналіз рейдерських технологій позбавляє їх, як мінімум, ознак ексклюзивності і неочікуваності, дозволяє широкій юридичній спільноті усвідомити засоби дії рейдерів, проблеми організації власної правової роботи, вади правозастосування, пробіли і невідповідності правового регулювання.

Причому час показав, що таке обговорення приносить реальні плоди: саме після низки статей про злісні маніпулювання нормами щодо підвідомчості і підсудності, а також ухвалами про забезпечення позову в корпоративних спорах з боку рейдерів були внесені всім відомі зміни до ст.12, 16, 67 ПКУ України, які значно звузили можливості цих маніпуляцій. Так само багато новел Закону України „Про акціонерні товариства”, підзаконних актів ДКЦПФР явно спрямовані на блокування низки установлених рейдерських схем, раніше описаних в юридичній періодиці.

Викладене вище не дозволяє погодитися з І.В.Голованем, коли він пише, що „обговорення проблем рейдерства, його законодавчого врегулювання, справді вигідне деяким державним чиновникам, оскільки в певній мірі виправдовує бездіяльність, невикористання передбачених чинним законодавством можливостей для боротьби із правопорушеннями” [1].

Деяким державним чиновникам” може бути вигідне лише введення до КК України нового „непрацюючого” складу злочину, що передбачає кримінальну відповідальність за рейдерство, але це може відбутися шляхом прийняття відповідного закону, а не через обговорення в науковій періодиці, до того ж саме у процесі наукового обговорення висловлюються обґрунтовані думки про хибність такої позиції [7; 8]. Крім того, доки у КК України є ст.206 «Протидія законній господарській діяльності», ст.219 «Доведення до банкрутства», ст.221 «Незаконні дії у разі банкрутства», ст.356 «Самоправство», ст.358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів», ст.375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», ст.382 «Невиконання судового рішення» і глава про службові злочини, жодні наукові дискусії не знімають із відповідних правоохоронних органів обов’язків щодо боротьби з цими злочинами, у тому числі в разі, якщо вони скоєні в ході господарського конфлікту, який має ознаки рейдерства і сприймається як рейдерство широким загалом юридичної спільноти.

Також бездіяльність „деяких державних чиновників” стане цілком зрозумілою саме в разі, якщо наукове обговорення проблем рейдерства припиниться, оскільки це свідчитиме про те, що специфічні господарські конфлікти такого роду більше не мають місця.

Отже, наукове обговорення і дослідження рейдерства в цілому і різних його аспектів зокрема є не лише корисним, але й необхідним завданням⁶.

⁶ Звісно, у такому обговоренні можуть мати місце „беззмістовні” публікації, висуватися хибні тези (наприклад, щодо необхідності введення до КК України нового складу злочину - „рейдерство”), але це можливо у будь-якій дискусії.

Література

1. Головань І.В. Рейдерство - модний термін чи зручна ширма? - Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/igolovan/article/2060.aspx>.
2. Смітюх А.В. Правовий погляд на рейдерську діяльність як на систему тактичних операцій // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: тези Міжнар. науково-практ. конф., 13-14 червня 2008 р. - О.: Фенікс, 2008- С. 159-160.
3. Малько А.В. Политическая и правовая жизнь России. - М.: Юристъ, 2000. - 255 с.
4. Михайлов А.Е. Правовая жизнь современной России: проблемы теории и практики: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид.наук: 12.00.01. - Саратов, 2004.-30 с.
5. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: Изд-во НОРМА, 2001.-752 с.
6. Смітюх А.В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять і класифікації // Вісник господарського судочинства. - 2008. - №3. - С. 92-101.
7. Гуторова Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство // Юридичний радник. - 2007. - №2(16). - С.6-9.
8. Погорелький М., Шеломенцев В. Рейдерство в Україні: проблеми кримінальної відповідальності // Юридичний радник. - 2008. -№2(22). - С. 15-19.